

УДК: 321.7:342.72/.73
Примљено: марта 2010.
Прихваћено: 25. маја 2010.
Оригинални научни рад

Српска политичка мисао
број 2/2010.
год. 17. vol. 28.
стр. 363-381.

Гордана Живковић

Институт за европске студије, Београд

ДЕМОКРАТИЈА И СЛОБОДА* **феноменолошки описи српске политичке збиље**

Сажетак

Средишњи проблем разматрања у овом тексту оличен је у одвећ старом, а данас итекако актуелном и чак пресудном, питању о односу демократије и слободе. Има ли демократије без слободе? Има ли слободе без демократије? Какво је досадашње цивилизацијско искуство у овом домену? Фокусирајући пажњу на либералну демократију и њене могућности у озбиљењу човекове слободе данас, аутор на темељу увида у саму феноменологију српске политичке збиље констатује да наглашени позиви на демократске вредности на парадоксалан начин воде управо „мањку“ човекове личне слободе. Тачније, његова слобода остаје у домену „дефинисања жељених избора“, док се у збили такви избори све више сужавају. Из тог хоризонта показује се врло проблематичном добро знана теза Френсиса Фукујаме о наступајућем „крају повести“, који сматра да је либерална демократија својом „победом у хладном рату“ стекла апсолутну превагу у условима савременог света - као онај дефинитивно пронађен облик политичког организовања и начина живота пригодан за све државе - чијим се досезањем означаје крај саме историје. Наиме, многобројне чињенице сведоче сасвим супротно: оваква идеологизирана и инструментализована „објава краја“ у потпуности превиђа да се главни идеолошки рат збива данас управо између либерализма и демократије. Тезу да жестоки рат против демократије – прикривено или изричито – воде управо људи који се јавно декларишу као либерали, аутор „проверава“ на неколико упоредних нивоа аргументације. Посебну пажњу при томе посвећује улози, значењу и деловању тзв алтернативних невладиних организација, постављајући питање: какав је заправо њихов утицај на стварање „друштвеног окружења“ које погодује

ослобађању и развоју демократског процеса у нас? Констатујући да управо људска права на којима се наглашено инсистира постају моћно политичко и идеолошко оруђе у политици, аутор закључује да је истински циљ и права сврха сваког демократског поретка – стабилна држава, самосвестан народ, слободан појединац, праведна и морална друштвена заједница.

Кључне речи: демократија, слобода, либерализам, тоталитаризам, људска права, идеологија, политичка манипулација, подаништво, невладине организације

Мислимо да се у овом повесном тренутку поставља у драматичном виду, иначе начелно питање, о самим могућностима остварења људске слободе у демократским друштвима. Све гласнију „причу“ о демократији, прати све дубља ћутња о слободи. С правом се може чак казати да демократија – та велика колективна нада човечанства, којом картезијанска револуција снажно надахњује читаву модернистичку епоху – доспева, данас, у велику опасност.¹⁾ Јер, прошло је изгледа време у коме су ишле „заједно под руку“ – слобода и демократија, а наглашени позиви на демократске вредности по неком чудном правилу воде управо „мањку“ човекове личне слободе тј. његова слобода остаје у домену „дефинисања жељених избора“, док се у збиљи такви избори све више сужавају.²⁾ То би могло значити да ми сада, можда, идемо ка некаквом глобалном тоталитаризму маскираном у демократију; с обзиром

1) Овај рад је настао у оквиру пројекта 149026Д Института за европске студије у Београду који финансира Министарство за науку и технолошки развој Републике Србије.

1. Данас су озбиљно уздрмане две извесности на које се још од Француске револуције ослањају такве наде човечанства. Прва, да насилни или добровољни институционални преображаји – уколико су добро проведени - коначно могу разрешити главне друштвене, политичке и културне проблеме. Јер, бројне чињенице потврђују да слобода, тај ничим надоместиви „елемент“ људског живота, може постати само привид у либерално-социјалној демократији; што, свакако важи и за социјалистичка друштва. Тако, „демократска револуција“, којом се иначе просветитељство толико дичи, као и да није стварно смерала идентификацији једнакости и слободе. Она је пре стремилa њиховом међусобном разилажењу; и то на такав начин да слободи прети, данас, чак опасност потпуног нестанка. (Види: Гордана Живковић, *Црква и криза политичке заједнице*, Центар за хришћанске студије, Београд, 2006).

2) То је сасвим разумљиво, с обзиром да рационалност на којој се темељи модерна политичка заједница превасходно води рачуна о захтевима осигурања моћи у чијој је основи конкретан интерес. Држећи се тога неодустајно она потискује у далеки план вечно актуелна питања о људској слободи, правди, истини, моралу и етици – као „неделотворна“ и „превазиђена“. Јер, свако политичко мишљење – ма какво име оно себи наденуло - првенствено води рачуна о фактичком односу снага и условима текућег осигуравања моћи. Тако за њега људско и божанско право, поштење, част, храброст и верност немају апсолутно никаквог смисла, а ни „ефекта“. Следствено томе, сведочимо данас само наизглед парадоксалну ситуацију: заглушујући реторички поклич Европе и западног света за одбрану и очување демократије, људских права и слобода, те основних цивилизацијских тековина и истовремени страховити суноврат скоро свега онога што је уистину

да демократске институције само још формално остају на снази, а под њиховим сводом се збива све приметнији надолазак новог повесног вида деспотизма...³⁾ И да ће, чак, у времену које долази „по себи“ разумљиво поистовећење демократије и слободе, бити радикално доведено у питање! Међутим, има ли уопште демократије без слободе? Има ли слободе без демократије? Стара је истина да слобода није исто што и демократија. А то само, заправо, значи да јесте могућа демократија без слободе, као што је могућа и слобода без демократије.

У том смислу, ми се засигурно данас налазимо управо на трагу коначног „епохалног разрешења“ овакве, одувек присутне цивилизацијске „дилеме“ – владавина или крај слободе?⁴⁾ Какав ће бити одговор? Каквом путу ће се приклонити савремено човечанство? Може ли оваква пресудна историјска одлука са тешко сагледивим егзистенцијалним последицама „проћи“ без наших снажних емоционалних потреса, без „личних“ и „колективних“ страхова и патњи?⁵⁾ Како се уопште може поднети овакав све извеснији губитак слободе - тог ненадоместивог и суштинског дела аутентичног човековог бића - а да се при томе, не заврши у неаутентичном постојању? Може ли се то, можда, учинити побуном пркоса, очајањем ниҳилизма, беспомоћношћу оних чија се очекивања нису испунила, заваравajuћим трагањем које презире коначно заустављање и одолева привлачностима хармоније...⁶⁾ Из тог хоризонта показује се врло проблематичном добро знана теза Френсиса Фукујаме о наступајућем „крају повести“, који сматра да је либерална демократија својом „победом у хладном рату“ стекла апсолутну превагу у условима савременог света - као онај

цивилизацијско. Тако се, изгледа, убрзано руше с „европског трона“ носећа просветитељска начела – слобода, братство и једнакост људи. (Види: *Исто*).

- 3) У данашње демократско доба слободи прети читав комплекс „елемената опасности“ који се међусобно оснажују и ојачавају. Реч је, поред осталог, о владајућој концепцији политичке и економске моћи и бирократском облику владавине. При том, заправо, евидентна разлика између постојећег друштва и слободног друштва „захвата“ скоро све виталне људске потребе! Тако, у ствари, провођење „капиталистичког прогреса“ не само што ограничава простор слободне људске егзистенције но и саму тежњу за њом. Јер, материјални напредак као „крунски доказ“ пропулзивности читаве западне цивилизације, све се очитеје манифестује као – привид напретка. Док, уистину он представља тек човеково пуко трајање у условима бесперспективности, изолације, усамљености, смањења аутономности, способности изрицања независног суда, те закржљања дара имажинације. Реч је, у ствари, о једној сталној тенденцији претварања човека у поданика све моћнијег апарата масовне манипулације и придодатак технологије. (Види: *Исто*).
- 4) Парафраза на текст Бојана Јовановића „Култ слободе или крај слободе, Феномен дефридомизације“, *Независни дневник Вијести*.
- 5) Види: Исто.
- 6) Види: Карл Јасперс, *Духовна ситуација времена*, Нови Сад, 1987.

дефинитивно пронађен облик политичког организовања и начина живота пригодан за све државе - чијим се досезањем означаје крај саме историје. Јер, многобројне чињенице сведоче сасвим супротно: оваква идеологизирана и инструментализована „објава краја“ у потпуности превиђа да се главни идеолошки рат збива данас управо између либерализма и демократије.⁷⁾ Стога, рецимо, многи угледни интелектуалци отворено упозоравају да жестоки рат против демократије у наше време воде баш они људи који се јавно декларишу као либерали, имајући по правилу велику политичку и метаполитичку моћ на националном, интернационалном и трансационалном нивоу.⁸⁾ А то заправо само значи да либерализам хоће што је могуће пре да се ослободи оптерећујућег „баласта демократије“, како би изашао из „те изнуђене друштвено-историјске симбиозе“, која је за њега крајње неприродна.⁹⁾ Сходно томе, показује се потпуно разложним следеће питање: хоће ли се још „бржим темпом“ и убудуће наставити са „програмираним“ искључењем тзв. маса из процеса одлучивања, њиховим изопштавањем из институција у којима се доносе најзначајније политичке одлуке, „креира судбина“ појединца, народа и друштвене заједнице? То нипошто није безначајно питање, ако се зна да модеран појам демократије¹⁰⁾ према мишљењу највећег броја правних теоретичара подразумева управо владавину већине уз обезбеђење личних и политичких права мањине. . Нису ретки политички философи и социолози, који мисле да је демократија „владавина на основу једнодушних одлука за које се зна да су добре и корисне за све“. Исто тако, значајни заступници западноевропске „школе“ философије политике тврде да демократија подразумева правду, слободу, ред, прогрес, разум, братство и животну заједницу појединаца и нација¹¹⁾.

Многи западни политиколози су готово сагласни у погледу „примарног значења“ демократије као „владавине лица која су сло-

7) Види: Бојан Јовановић, *исто*.

8) Стога се нимало не треба чудити што управо медији који припадају тзв. либералној политичкој групацији демонстрирају затвореност, идеолошку ексклузивност и једностраност, док истовремено заступају узвишене и велике принципе отвореног друштва...

9) Види: Исто.

10) Од старогрчких до модерних „мислилаца демократије“ постоји „општа сагласност“ у њеном поимању: наиме, демократија је владавина народа у његовом сопственом интересу. Већ пуна два века, демократија се налази у самом центру политичке праксе, јавног живота и мисли човечанства. Међутим, модеран појам демократије саздан је управо у идеолошким припремама и друштвено-економском, политичком и правном „материјалу“ америчке и француске револуције (1776. односно 1789).

11) *Политичка енциклопедија*, Савремена администрација, Београд, 1975.

бодно изабрана и одговорна онима над којима владају“. То другим речима значи да је демократији иманентна истинска политичка одговорност, која подразумева пре свега одговорност политичких функционера и ужих политичких тела за правилност и ефикасност свог рада пред онима који су их изабрали, односно у чије име доноси политичке одлуке или пред онима на које се те одлуке односе! У том циљу нужно је конституисање развијених инструмената и механизма успостављања ефикасне демократске контроле од стране јавног мњења, као и сасвим јасне пропозиције санкционисања могућих прекршаја у домену политичке одговорности. А, с обзиром на добро познату чињеницу да управо политички морал означава онај скуп принципа на основу којих политички истомишљеници просуђују да ли је нека политичка акција или неки политички став „добар“ тј. исправан, то истовремено значи да је демократији својствена потреба сталног залагања за морално поступање у политици! Када се ово „пренесе“ на ниво политичког система који је демократски устројен, то неизбежно подразумева следеће принципе организације политичког живота заједнице - суверенитет народа или човека; владавину већине и право мањине да се изрази, док је политика скуп алтернатива; ограничење сваког политичког монопола и тиме постојање различитих а особито институционализованих облика овог ограничења; постојање заштићених слобода и права човека, посебно у политичкој а постепено и у социјалној сфери; обезбеђење друштва како од „тираније“ већине или мањине, тако и од разних облика „акција“ односно завера, удара и насиља ма са чије стране долазила.¹²⁾

За додатно појашњење назначеног „либералног феномена“ упутни су ставови Роналда Дворкина¹³⁾ који на основно питање шта су то људска права, прегнантно јасно одговара: то су морални (и правни и политички) судови према којима појединац „има адуте“, односно може се заштитити од потчињавања својих легитимних интереса колективним циљевима. Важно је скренути одмах пажњу на чињеницу да Дворкин индивидуална права доводи у везу са одговарајућим моралним принципима. А када се ствари „даље изведу“, долази се до тога да право не треба да буде само питање правних правила, већ пре свега питање принципа. То другим речима значи да садашње наглашено декларативно инсистирање на либералној демократији у нас, а без конституисане државе која успешно функционише (дакле: има своје име, територију, субјективитет) представља тек празну реч и голу идеолошку флоскулу.

12) Исто.

13) Заступа „интересну теорију права“.

И још више од тога, оптицајно упоредно залагање за денацификацију - разарање свега што чини стуб и интегративну снагу српске нације, одбацавање свега што има српски предзнак (националне свести, историјског памћења, традиције, културе...) ¹⁴⁾— значи стварање једног виртуелног „космополитског пребивалишта грађана и грађанки“, те „рајског насеља мањинских друштвених група“ (ако се изузму Срби на Косову и Метохији)... Може ли се ту зачети и оплодити ма каква демократија, осигурати и гарантовати истинска слобода за било којег појединца, припадника било које националне мањине? Или је за све то неопходно стварање низа комплексних, међузависних институција које ваља брижљиво неговати и унапређивати током времена? Треба се само присетити да је једна од великих западноевропских цивилизацијских тековина оличена управо у конституисању и непрекидном усавршавању (а не: разарању) друштвених институција – којима се људски живот заједнички установљује, регулише и стабилизује „на дугу стазу“. То би значило, истовремено, и да легализам није испразна реч и „кочница демократије“, већ напротив, њена природна претпоставка! Јер, сврха правно конституисаних друштвених и политичких установа јесте управо уредан и слободан заједнички живот.

Поставља се, међутим, питање: ко има легитимно право да одређује шта је данас наш колективни циљ? Јесу ли уистину искључиви носиоци тог права (како се то, иначе, представља у знатном делу наше политичке јавности) тзв проевропске политичке партије и невладине организације, од којих су многе анационално и антисрпски настројене? ¹⁵⁾ За какву се то демократију, правно дру-

14) У Извештају Хелсиншког одбора за људска права Србије за 2007. годину - *Самоизолација : реалност и циљ*, (једне од најмоћнијих „алтернативних невладиних организација“ на овом простору) закључује се да је српски национализам девастирао друштвено ткиво нације и готово уништио потенцијале земље за демократску транзицију. Сходно томе, каже се да процес стварања демократског оквира, такође, није ни почео и да је Србија *suī generis* случај на Балкану који прави проблеме регионалној стабилности, па би се зато морала озбиљно позабавити “не само обуздавањем деструктивне експанзије српске елите, него и променом вредносног система једне архаичне творевине, која не може да се конституише као модерна држава“. У истом документу, надаље, истиче се да оздрављењу друштва и промени вредносног система може много да допринесе подршка споља, првенствено из Европске уније, којој Хелсиншки одбор препоручује да пружи велику, осмишљену и континуирану подршку свим либералним снагама, партијама, цивилном друштву, независним медијима, синдикатима, студентским и омладинским организацијама. Једна од основних препорука ЕУ је да помогне стварање „Колације за Европу“, која би укључила представнике свих сегмената друштва (а, што је посебно важно уочи парламентарних избора у мају 2008. године; да укључи и интегрише цивилни сектор у политички дијалог Србије и ЕУ...; помогне алтернативни образовни систем који промовише европске вредности; те, да промовише укључивање младих људи из Србије у европски образовни систем. (Види: *Самоизолација : реалност и циљ*, Извештај Хелсиншког одбора за људска права за 2007, <http://www.helsinki.org.rs/doc/Report 2007>

15) У организацији Хелсиншког одбора за људска права у Србији одржана је конференција “Босна и Херцеговина”: део српског националног пројекта”, (3. јул 2007, Београд)

штво, цивилне вредности, владавину људских права, залажу тзв алтернативне невладине организације¹⁶⁾ Да ли је демократска Европа саздана на аутентичним вредностима западне цивилизације стварни њихов циљ? Пре би се могло казати да се овде ради о вешто скривеном и посредованом залагању за успостављање владавине једне апсолутистичке идеологије која „прожима“ све поре друштвеног живота и интервенише у конкретне детаље човековог живота, из чије се врхунске хијерархијске инстанце тумачи : које су друштвене и људске потребе и интереси легитимни, а који то нису; које су друштвене и политичке снаге „признате“ за субјекте „транзиционог друштвеног процеса“, а које нису- те их стога треба изопштити и одстранити из јавности! Јасно, такав „модел“ организације друштвеног и политичког живота не представља било какав „повесни новум“, већ се овога пута само позива на неке друге вредности – европеизацију, придруживање Европској унији, успостављање грађанских вредности и начела владања ...- како би се „замаскирала“ његова права суштина. А то је тоталитаризам, чији је само један од „ликова“, не тако давно овде увелико био кушан. Јер, „по дефиницији“ целокупну делатност оваквих невладиних организација обележава – стална тежња ка променама, брига за заједничко добро и усмереност на политичке проблеме у друштву. Зна се добро да је цивилно друштво¹⁷⁾ веома различито од друштва уопште, по томе што укључује грађане који колективно делују у јавној сфери, како би изразили интересе, расположења и идеје, разменили информације, остварили заједничке циљеве, истакли захтеве држави, и учинили државне службенике одговорним. Промовисање потреба и интереса грађана је, дакле, *raison d'être* оваквих невладиних организација. Друга је ствар, међутим, што су оне временом направиле прави „коперникански обрт“ и израсле у ек-

посвећена проблемима денацификације као предуслову успостављања трајног мира и регионалне сарадње на овим просторима. Том приликом представљен је јавности и, сада већ традиционални, годишњи извештај ове невладине организације за 2006. годину под називом „Људска права - талац друштвене регресије“.

- 16) По саморазумевању тзв алтернативне невладине организације су оне које се изјашњавају као промотери вредносних алтернатива затеченом друштвеном стању, па су сходно томе, уједно, и еманципаторске, прогресивне, демократизујуће и модернизујуће форме цивилног организовања. Захваљујући позицији двоструке независности – према „сопственој држави“ (или: држави на чијој територији делују) и народу (уколико он поседује префикс „српски“), овакве невладине организације могу потпуно аутономно „производити“ најчудовишније политичке идеје, оцене, пресуде, опомене, декларације, за чију веродостојност и заснованост апсолутно никоме у нас нису дужне да одговарају. Али, и да за своје прокламоване циљеве лобирају, повезују се и интегришу с политичким партијама које су директно укључене у вршење политичке и државне власти, уместо да остану у оквиру „недржавног сектора“ бринући се о потребама грађана, што је заправо једини прави разлог њиховог постојања.
- 17) Идеја цивилног друштва на одређени начин подразумева раздвајање државе, приватне сфере живота, економског система и онога што се између тога налази, а то је друштво.

тремно политичке снаге, прећутно проширивши домен свог важења на чисто политичке феномене, те преузеле у своје руке „брзо и ефикасно” решавање еминентно политичких проблема, који су чак од виталног значаја за наше националне и државне интересе. право питање је шта се уопште у њих подразумева под националним интересима, с обзиром да је по њима нација већ скоро превазиђена друштвена категорија, увелико уступајући своје место много актуелнијем и демократском поретку „адекватнијем појму“ – а то је грађанство. .. Али, и најскромнијем познаваоцу феноменологије и природе савремених европских институција и законодавства, познато је да су у процесу конституисања Европске уније главни актери биле државе чланице, док су грађани- појединци били посредни актери и непосредни бенефициори различитих ефеката интеграције. То значи да су грађани – поседници цивилних, политичких и социјалних права – примарно остали везани за своје националне државе. Другим речима, грађанство Уније, које установљује Уговор о Европској унији (право грађанства Уније, чл. 8-8Е), чврсто је везано за држављанство државе чланице. А то само показује да европски појам грађанства, иако универзалан по свом значењу и историјским постигнућима, садржи плуралност политичких традиција појединих националних држава као историјског топоса његовог настанка и остварења. Он је одређен посебном врстом политичких веза унутар заједнице, које у основи изражавају историјско-културни идентитет саме заједнице- државе.¹⁸⁾ Чињеница је да се овако „лежерни“ и произвољни судови о алармантним питањима опстанка и развоја српске државне заједнице најлагодније могу артикулисати управо у „безбедном“ окриљу цивилног сектора, у коме нема избора као основног вида упражњавања права грађанина на суделовање у процесу одлучивања о питањима сопственог живота, па тако ни политичке одговорности и полагања рачуна пред својим „гласачима“ и бирачким (народним) телом..... Али, то ниуколико не може утицати на чињеницу да је истински циљ и права сврха сваког демократског поретка представља – стабилна држава, самосвестан народ, слободан појединац, праведна и морална друштвена заједница. Другим речима, демократија никако није довољна сама себи, нити важна само за себе! Јер, коме уопште треба демократија, себи или конкретном човеку у заједници с другима?! Једно је, ипак, несумњиво: демократија представља најчешће коришћену реч у нашем политичком вокабулару. Уколико се позовете на њу, чак и сасвим неаргументовано, бићете у свему унапред у праву. Зато су данас свима пуна уста демократије, а нарочито онима који уопште не знају да је демократија никла из па-

18) Види: Слободан Самарџић, *Европска унија као модел наднационалне заједнице*, Институт за европске студије и Фондација Friedrich Ebert, Београд, 1998.

тоса слободе, из признања неодоумљивих права сваког човека, па дакле и његовог права на слободу избора. Па се, тако, лако може десити да њихово садашње упорно позивање на слободу и интегритет човекове личности, те његово право да реализује своју слободу, није ништа друго до обична реч испражњена од свог аутентичног смисла и назначења. Стога, управо данас људска права на којима се толико инсистира, засигурно, постају у политици једна врста итекако моћног политичког и идеолошког оруђа. Политика се може с правом посматрати, чак, као домен у којем се врши злоупотреба појма људских права, и то управо њиховом ванправном и ванморалном употребом. А то сјајно „илуструје“, рецимо, већ споменута књига која садржи извештај Хелсиншког одбора за људска права за 2007. годину, на чијој се насловној страни по први пут у српској јавности приказује Србија у границама без Косова¹⁹⁾. Она нас директно упућује давно стеченом теоријском увиду политичке филозофије да у домен људске слободе спада и то да се можемо ругати достојанству или поштењу, а дивити ароганцији или бескрупулозности, понизности или произвољности, али да то не значи како је то и морално исправно! Другачије речено, то што у слободу спада и то да сама слобода може да се ограничи, укине или злоупотреби не значи да је сврха и вредност слободе да се баш то са њом ради.²⁰⁾ Међутим, управо такво „коришћење“ слободе долази у потпуности до изражаја у сваком слову текста споменутог извештаја, што не могу негирати ни најприврженији поклоници и најоданији следбеници макијавелизма, па чак ни они у којих је лична корист искључиви „руководећи идеал“. А у том случају, она служе тоталитарној, а нипошто демократској моћи! Јер, свака тоталитарна моћ усмерена је против слободе избора, одлучивања, „креирања“ живота човека и народа... И зато је њен прави лик, управо – надменост, агресивност, обезљуђеност, јаловост, присила, тортура и застрашивање, које делом данас овде сведочимо...

ПОД ПРИТИСКОМ КОМУНИСТИЧКОГ ИДЕОЛОШКОГ БАЛАСТА

Постаје, стога, све извесније да европска, грађанска, демократска Србија може уистину заживети, тек под условом да коначно „раскрсти“ са живим баластом свог комунистичког наслеђа. Греше они који мисле да је онеспособљеност „југословенског со-

19) *Србија 2007: Самоизолација – реалност и циљ*, Београд, 2008.

20) Упореди: Јован Бабић, *Држава и морал, зборник Људска права*, Институт за европске студије, Београд, 1996.

цијализма“ да задовољи све гласније и изричите захтеве за људским правима и слободама, демократијом, превазилажењем материјалне оскудице и успостављањем животног стандарда достојног човека и његових потреба раслабила „српски комунистички вирус“, похранивши га у „мрачне катакомбе“ повесног заборављања. Јер, из неких разлога титоизам је наставио да живи „у главама“ многих људи, али и неких политичких партија, као и невладиних организација, додуше претходно „мутирајући“ у тоталитарним идеолошким лабораторијама и радионицама, како би могао без проблема примити на себе своје ново „европско рухо“. Реч је пре свега о својеврсном препознатљивом, али и потпуно скривеном, социјалистичком идеолошком подаништву у нашем начину размишљања, у опхођењу према себи и другима; дакле, о једној дубоко неслободној и запарложеној друштвеној свести усмереној против критичког мишљења и одговорног одлучивања, права на избор између различитих могућности, те активног и делатног човековог односа према сопственом животу.²¹⁾ И јасно је да ово нема никакве сличности, чак директно противречи, аутентичној „грађанској свести“ која подразумева управо ослобађање човеково од подређености неком носиоцу политичке моћи, његов активизам и настојање да утиче на своју околину; а нарочито, на државну организацију, како би је „освајао“, мењао и владао њоме у процесу тражења своје слободе.

Мислимо да се, делом, управо због тога овде и могла збити тако брза и ефикасна „трансформација“ једног екстремно поданичког менталитета какав је комунистички у наводно европски менталитет, а у ствари његов потпуно наказни сурогат! Ту се, наиме, један вид подаништва, заправо само сменио другим! Тако су, рецимо, многи дојучерашњи добро знани и осведочени комунистички интернационалисти, ти жестоки борци против капиталистичког империјализма и њему својственог човековог отуђења и алијенације, „преко ноћи“ постали „екстремни европејци“ дубоко одани најсветлијим идеалима и просветитељским вредностима западно-европске цивилизације – слободи, демократији, толеранцији, критичком мишљењу, свеопштем прогресу, те модернизацији ... А о њиховом оштром залагању за беспоговорно и безусловно прихватање „прописаних захтева света“ за провођење наше транзиције данас – чија логика се своди на следеће: с обзиром да је природна

21) А подаништво, заправо, значи „неговање“ политичког односа у коме је појединац подређен неком носиоцу политичке власти и моћи зато што је тако правно и политички третиран, или пак зато што интимно доживљава овакав свој положај као природан и то мирно подноси. Не улазећи дубље у конкретне разлоге оваквог феномена, остаћемо тек на нивоу констатације да многи људи и данас добровољно прихватају „поданичку позицију“ у свом политичком деловању.

нит еволутивног развоја неких европских друштава била пресечена радикалном интервенцијом проведених социјалистичких револуција, то је након слома социјалистичких режима потребно у што краћем времену та друштва вратити на здраве темеље капиталистичке привреде и либералне демократије - уопште не треба ни да говоримо!

Јер, као што су нам некада с револуционарним комунистичким жаром указивали на потребу уважавања и дисциплинованог придржавања фундаменталних „титоистичких“ идеолошких принципа, тако нам сада, ништа мање уверљиво и бескомпромисно, ти исти људи (али, и њихови директни „духовни „потомци“) указују стално у јавности на нужност неодустајне борбе за брзе и ефикасне друштвене реформе којима се враћамо у Европу, постајући тако најзад део цивилизованог света. Значи, данас се само променила „мета“ њиховог револуционарног стремљења, док су средства, путеви и начини долажења до постављеног циља у потпуности остали исти! А с обзиром да је идеологија наглашено прожета вољом за моћи и „укидањем“ стварности која тој вољи не одговара, не треба се нимало чудити што ови наши „просвећени титоисти“ и „екстремни европејци“ не беже од тога да нам саопште да је било какво инсистирање данас (у име неког легализма) на поштовању усвојених уставних и законских норми, те конкретних процедура и механизма одлучивања; док, „кућа гори“ и пролазе „последњи возови за Европу“ - заправо ужасно ситничарење, јалови формализам и потпуни недостатак слуха за круцијалне захтеве времена у коме живимо. То је, кажу, погубни конзервативизам, антиреформизам, провинцијализам, затварање у преживеле „схеме“ традиционализма, примитивизма, а надасве – терање српског ината. Они остају доследни, дакле, познатом руководећем начелу свог политичког деловања – у реализовању циљева дозвољена је употреба свих средстава; а све који нису склони „упражњавању овакве демократије“, превише су оптерећени моралисањем и недостатком акције, проглашавају *непријатељима* (раније социјализма, сада Европе), па их зато упућују на неизбежно „суочавање са собом“, „лустрацију“, „унутрашњу диференцијацију“ и прихватање онога што се прихватити мора. У супротном, следи – њихово „обележавање“, „етикетирање“, а у крајњем случају изопштавање из процеса одлучивања и осмишљавања живота заједнице.

Стога се јасно показује, управо из хоризонта европеизације Србије и њеног враћања у окриље демократских земаља, да овакви ортодоксно идеолошки „роевропски ставови“ – ма колико се заогртали у човекољубиво, хуманистичко и космополитско рухо –

јесу само носталгичне жалопојке за оним што је овде претходних деценија (пре осме седнице, наравно) већ увелико *déjà vu*, а што се показало као безвредно и превазиђено у „југословенској кризи“. Питање је колико заправо оваква једна „европска прича“ води стварно демократизацији и модерној политичкој заједници, с обзиром да се у њој промовишу многе вредности од којих се у целом свету одавно одустало, чак и тамо где „ирационално“ слови за „умно“. Јер, како објаснити чињеницу да своје „основне непријатеље“ овакви поборници Европе - „овде, сада или никада“ - препознају, баш као некада, управо у аутентичним европским цивилизацијским вредностима – нацији (нарочито: српској), традицији, Цркви, те универзалним хришћанским идеалима и садржајима? А ако бисмо употребили омиљену реч из њиховог политичког и идеолошког вокабулара, рекли бисмо да је у питању истински „говор мржње“ према православљу и Српској православној цркви који се оптужују за - антидемократичност, ауторитарност, изолационизам, примитивизам, екстремизам, национализам, фундаментализам, клерофашизам, заступање десничарских идеологија „крви и тла“, антисемитизма, органског поимања друштва, итд...²²⁾

Такође, нису у праву они који мисле да је оптицајна идеолошка флоскула о алармантној опасности фашизације и клерикализације Србије тек привремени „политички маркетинг“, једна потпуно „бенигна“ политикантска прича у коју озбиљно не верују чак ни њени сопствени политички творци. Да овде није реч о неважном, случајно „скројеном“ детаљу у „политичкој лабораторији“ што пуном паром ради на спровођењу у живот актуелне „крилатице“ – Европа нема алтернативу, већ о једној „мефистофеловски“ вешто замишљеној и уобличеној политичкој ставци, која чини моћну „полугу“ реализовања стратегије рушења постојећег и успостављања *новог система вредности* у српском друштву, потврђују конкретне емпиријске чињенице. Тако се, рецимо, управо у том циљу у Новом Саду оснива коалиција „Хитан антифашистички отпор Србије“ (ХАОС), 9. маја 2007. године. Иницијативу за њено формирање покренула је невладина организација „Жене у црном“, уз подршку Мировне групе „Есперанца“ из Новог Сада и организације „Дамар“ из Новог Пазара. Оснивачкој скупштини присуствовало је стотинак припадника невладиних организација и

22) У годишњем извештају Хелсиншког одбора за људска права Србије за 2006. годину под називом „Људска права - талац друштвене регресије“, а у оквиру поглавља „Инструменти материјалне и духовне принуде“, читава једна глава непосредно се посвећује Српској православној цркви и њеној улози у профилисању културног модела који, вели се, „Србију додатно удаљава од европске цивилизације“, стојећи у темељу „текућег процеса заустављања свих политичких и друштвених реформи“.

удружења из Новог Сада и Србије, а како је саопштено на скупу, тој коалицији се придружила и Социјалдемократска унија Жарка Кораћа. Чланице ове коалиције су и Лига социјалдемократа Војводине, Београдски центар за људска права, Иницијатива младих за људска права, Независно друштво новинара Војводине, Антифашистичка акција Нови Сад, ДамаД из Новог Пазара и десетине јавних личности из Србије.

Шта је то, заправо, ХАОС? Хитни антифашистички отпор Србије је коалиција појединаца, невладиних организација и политичких партија окупљених око идеје промене тренутно владајућег система вредности у Србији. У Прогласу који је том приликом прочитан наводи се да је у Србији “нужан хитни антифашистички отпор, јер актуелна власт (мисли се на владу Војислава Коштунице) фаворизује и у доброј мери подржава фашизацију свих слојева друштва“.²³⁾ Тачније, каже се, да држава подстрекује, усмерава и подржава идеологију фашизма (?!), што у ствари значи „да осуђује, дискриминише и прогања сваку различитост, а нарочито различитост по верској и националној основи“.²⁴⁾ Као други разлог стварања овакве коалиције наводи се „отворени православни фундаментализам и национализам који се спроводи на свим нивоима, ставља у дискриминисани положај све оне који му не припадају, као и оне који одбијају да им припадају“²⁵⁾. У Манифесту ХАОС-а који садржи 14 тачака каже се следеће: ХАОС је коалиција појединаца, невладиних организација, удружења и политичких странака којој су ови приступили својевољно, делећи исту врсту забринутости због нарастајућег фашизма и исту врсту потребе да се то стање промени; ХАОС чине чланови чији је систем вредности припадајући корпусу система грађанских, демократских и левичарских система вредности; ХАОС има за циљ да владајући, фашистички систем вредности, који спроводе партије на власти као и партије из опозиције које их подржавају и које са влашћу сарађују, промени и доведе корпус демократских вредности.²⁶⁾ То изричито потврђују следеће речи Марије Перковић, једне од представница „Жена у црном“: „Наш циљ је да будемо заједно у акцијама на улици и да будемо видљиви у свакодневном отпору фашизму који нас све више гуши“.²⁷⁾ Иначе, вели се у истом овом документу - фашизам

23) *Бета*, 9. мај 2007.

24) *Исто*.

25) *Исто*.

26) *Исто*.

27) *Исто*.

„подразумева да је сама припадност одређеној расној, националној, верској групи довољна и да њени припадници вреде више и имају већа права од свих припадајућих“, па стога „ту идеологију треба укинути“. Јер, тврди се, надаље, „ограничавање припадности било верско, било национално или расно, одваја човека од истинске припадности људском роду и читавом свету, који јесте наша домовина“²⁸⁾.

Из оваквих исказа сасвим „логично“ произилази став о конкретним друштвеним вредностима које треба што пре уклонити из живота српског транзиционог друштва – а то су, пре свега, национализам као „синоним за фашизам“, који „дегенерише систем вредности и негира човека у свој његовој различитости; потом, „религија и вера које „излазе из оквира приватности појединца и појединке“, постајући део државне политике. Сходно томе, истиче се да је ХАОС и конституисан управо стога што „његови/чланови/це нису поверовали/е да су синтагме „Срби на окуп“, „Срби сви и свуда“, „матица Србија“ и „етничко чишћење“ заборављени после четири изгубљена рата за „велику Србију“. Да се баш против оваквих вредности бори ова коалиција прегнантно јасно илуструју ставови Сташе Зајовић, чувене феминистичке „боркиње“ за људска права – “Богомољачка влада Војислава Коштунице у Србији убрзано теократизује државу, кршећи тако један од основних принципа демократије – одвојеност цркве од државе. Српска православна црква води државну политику, како по властитој жељи тако и по захтеву садашње владе. Ми, као слободно мислеће грађанке им поручујемо: ви кршите Устав земље, слободе вероисповести, злоупотребавате религију у политичке сврхе“²⁹⁾. Надаље, она поставља питање: “Зар чланови богомољачке владе и државни функционери не знају да је непристојно истицати своју религиозност јавно, да је то против самој смерности вере, да је то сасвим приватна ствар!“³⁰⁾

За какве верске слободе се залаже, онда, ова феминистичка активисткиња и „боркиња“ за људска, па дакле и верска права? То најбоље могу појаснити следећи њени искази: „залажем се свим ненасилним средствима за секуларизам као потпуну одвојеност цркве од државе, немешање државе у религијска питања, али и немешање верских заједница у државне послове; за секуларно друштво и за слободу вероисповести – а то значи да је религија

28) Исто.

29) Женска мировна група феминистичко-антимилитаристичке оријентације, *Не у наше име! Или Не дајмо се од својих преварити*

30) Исто.

приватна ствар сваке индивидуе, а да слобода вероисповести подразумева једнак третман верујућих и неверујућих.³¹⁾ Међутим, овакав „демократски“ приступ верским слободама и правима одмах се „релативизира“ и озбиљно доводи у питање ставовима исте ауторке садржаним у овом истом тексту - „одбијам сваки вид етничке и верске хомогенизације, јер једино тако верујем да делујем у корист мира; и, одбијам свођења идентитета на верску и етничку димензију – јер смо оно што сами одаберемо а не оно што нам намећу национални и верски лидери; и, одбијам да мој женски идентитет буде сведен на патријархалну улогу мајке и супруге, на улогу чуварке нације, вере – јер је непослушност патријархату гаранција моје женске и грађанске слободе; одбијам да поштујем све разлике, све традиције и све културне обичаје – и даље ћу поштовати само оне разлике које не угрожавају људска права и слободе. Јер, повреда људских права у име верске или етничке традиције у супротности је с универзалним грађанским вредностима и слободама. А највећи део наших обичаја и традиције је против женских људских права; и даље ћу заједно неговати вредности активне грађанске солидарности, прескакати све зидове, изван и изнад свих државних, етничких, верских граница и подела, и даље ћемо заједно градити праведан мир, солидарност, другачију грађанску Србију“.³²⁾

Тим истим трагом, тражи се забрана деловања свих организација (политичких партија, невладиних организација) с “неофашистичким“, „неонацистичким“, „клерофашистичким“ и другим „тоталитарним идеологијама“; уклањање из школских програма образовних садржаја који славе насиље и који доприносе сексуалној и било којој другој искључивости.³³⁾ Наравно, већ овде може се с правом поставити питање: не изузима ли се на овакав начин из прокламованог домена слободе говора легално право грађана на исказивање верских осећања и религиозног погледа на човека, друштво и свет и, истовремено, проводи својеврсна дискриминација верујућих грађана? Да би одговор на ово питање могао бити потврдан само додатно поткрепљује већ добро знани протест „Жена у црном“ поводом уласка у скупштинску процедуру Закона о црквама и верским заједницама³⁴⁾, који се квалификује као „пресудан допринос“ започетом процесу клерикализације у Србији сасвим погубном за демократију, чиме Српска православна

31) Исто.

32) Исто.

33) Стоп фашизму, Исто.

34) Саопштење за јавност, 6. април, 2006.

црква (?!) дефинитивно стиче статус не само моћног политичког фактора, већ и једне од најмоћнијих економских сила.³⁵⁾ Већ из ових увида у садржину програмских докумената ХАОС-а потпуно је јасно да се као један од основних циљева види враћање „комунистичког“ обрасца односа између Цркве и државе, за који је карактеристично одузимање легитимног демократског права Цркве на суделовање у осмишљавању живота човека, народа и заједнице, те, њено „затварање“ у домен човекове приватности. Тиме се заправо позивање на поштовање свих људских права показује као чиста формалност и „маскирање истине“, јер се човеково право на веровање и црквени живот испражњује од свог стварног садржаја и своди на пуку реторику и „идеолошку маглу“. Веровати не значи бити лишен својих конкретних људских и личних својстава, изгнан из начина живота који подразумева управо заједницу с другима и дељење бриге с другима око заједничког националног и друштвеног добра и напретка. Истовремено, учача се потпуно неравноправан и дискриминаторски однос према различитим људским правима – рецимо, право на сексуално опредељење се проглашава високим стандардом модерне и демократске политичке заједнице, док се потпуно одбацује као неприхватљиво са становишта универзалних грађанских вредности и слобода право на верске и етничке традицијске разлике.

Утолико чудније, или пак сасвим очекивано, звучи став ХАОС-а према старом човековом праву на националну припадност – дакле, национална осећања, борбу за унапређење легитимних интереса нације – јасно артикулисан у документу под називом „Косово – Србија после проглашења независности“ (ставови Мреже Жена у црном Србије). Поред осталог, у тексту овог документа стоји: Независност Косова је стварност још од 1999. године ; Након очекиваног проглашења независности косова 17. фебруара 2008. године влада политика насиља – напада се на амбасаде западних држава, представништва страних компанија, улични нереди; Циљеви оваквог насилног понашања и пропаганде власти у Србији су – одржање на власти на основу мита о Косову, позивање на националну свест у циљу етничке хомогенизације Србије, скретање

35) Потписници овог саопштења су следеће организације: Шведски хелсиншки одбор за људска права, Иницијатива младих за људска права, Центар за унапређивање правних студија, Хелсиншки одбор за људска права у Србији, комитет правника за људска права, Фонд за хуманитарно право, Независно друштво новинара Србије, Грађанска акција за људска права – Прибој, Санџачки одбор за људска права – Нови Пазар, Центар за регионализам – Нови Сад, Мрежа одбора за људска права у Србији, Војвођански центар за људска права, Урбан Ин – Нови Пазар, Културни центар ДамаД – Нови Пазар, Жене у црном, Лабрис – организација за лезбејска људска права, Центар за мир и развој демократије, Центар за културну деконтаминацију, Глас разлике.

пажње са реалних проблема у Србији – економских и социјалних проблема, почињених ратних злочина, сарадње са Хашким трибуналом, лустрације и осталих институционалних реформи; спречавање грађанске проевропске оријентације у Србији, изолација од Европе, повлађивање ретроградним снагама у Србији, репресија над „унутрашњим непријатељима“, а посебно „бранитељкама људских права и независности Косова. Као основи циљеви залагања цивилног друштва у Србији, којем припада и Мрежа жена у црном, наводе се следећи: стварање климе ради освешћивања људи у Србији да је Косово независно, као и да албанско становништво не жели да живи у оквиру правног поретка Србије; јавно указивање на политичке мотиве и манипулације садашње (Коштуничине, прим. Г. Ж.) власти у вези са независношћу Косова; исказивање солидарности са жртвама политичке репресије и одмазде српске националистичке јавности поводом независности Косова; наставак солидарности и сарадње са цивилним друштвом на Косову; заједнички рад са цивилним друштвом на Косову у изградњи мира, поштовања људских права.³⁶⁾

Сличан однос према националним правима Срба очитује се у упозорењу ХАОС-а „Етнички чисто образовање“, поводом упутства за упис на факултете које је објавило Министарство просвете и спорта у доба владавине претходне владе, а у коме пише: „Припадници српске националне мањине из суседних земаља могу се школовати у Србији под истим условима као и грађани Србије“. ХАОС, тако, „подсећа грађане/ке Србије да је ово нови покушај увођења „велике Србије“ на мала врата, преко факултетских аула“.³⁷⁾

Из овог сасвим сажетог приказа садржине актуелне тезе о фашизацији и клерикализацији Србије, а без улажења у неку дубљу анализу њених стварних импликација на нивоу живота човека и народа на овом простору, може се с правом закључити: на делу је започињање процеса „превредновања“ и конституисања новог система друштвених вредности утемељеног на – денацификацији и деправославизацији. Време ће показати да ли смо у праву.

36) *Косово – Србија после проглашења независности, ставови Жена у црном*, <http://www.zeneucrnom.org/index.php?option=com.content&task=view&id=429>, 2 Feb 2010

37) *Исто*.

ЛИТЕРАТУРА

- Дворкин, Роналд, *Суштина индивидуалних права*, Службени лист СРЈ, Београд, 2001.
- Бабић, Јован, „Држава и морал”, зборник *Људска права*, Институт за европске студије, Београд, 1996.
- Живковић, Гордана, *Црква и криза политичке заједнице*, Центар за хришћанске студије, Београд, 2006.
- Јасперс, Карл, *Духовна ситуација времена*, Књижевна заједница Новог Сада, Нови Сад, 1987.
- Јовановић, Бојан, „Култ слободе или крај слободе, Феномен дефридомизације”, *Независни дневник Вијести*, 2007.
- Људска права – талац друштвене регресије*, Годишњи извештај: Србија 2006, Хелсиншки одбор за људска права у Србији
- Политичка енциклопедија*, Савремена администрација, Београд, 1975.
- Самарић, Слободан, *Европска унија као модел наднационалне заједнице*, ИЕС и Фондација Friedrich Ebert, Београд, 1998.
- Самозолација : реалност и циљ*, Извештај Хелсиншког одбора за људска права Србије (2007), [http://www.helsinki.org.rs doc Report 2007](http://www.helsinki.org.rs/doc/Report%202007.pdf).
- Фукујама, Френсис, *Крај историје и последњи човек*, II издање, ЦИД, Подгорица, 2002.

Gordana Zivkovic

DEMOCRACY AND FREEDOM

Phenomenological descriptions of Serbian political reality –

Summary

Central theme of research in this text is reflected in one issue on relation between democracy and freedom, which is an ancient issue and yet even nowadays so up-to-date and even a crucial one. The question is: Is there democracy without freedom? And also is there freedom without democracy? What has been experience of current civilization in that domain?

Author of the text focused on liberal democracy and its opportunities regarding accomplishment of freedom of human being in modern world. On the basis of the author's insight into the phenomenology of Serbian political reality it is concluded that accentuated calls on democratic values paradoxically enough have lead to "a lack" of human personal freedom. Precisely, an individual's freedom stays limited in the domain of "defining of personal choice", while in reality such choices are becoming more and more limited. Looking from this point of view it turns out that a famous thesis of Francis Fukuyama on coming

of “the end of history” is a problematic one. The thesis is that liberal democracy, having achieved “a victory in the Cold war era”, has attained an absolute predominance in modern world environment – as a definitely established model of political organization and the way of life suitable for all states, by which the end of history has come to reality as well. However, many facts state a totally different state of affairs: the abovementioned ideologized and instrumentalised “announcement of the end” has totally omitted a fact that the main ideological war has been going on between liberalism and democracy. In the text the author “proved” on several comparative levels of argumentation a thesis that an intense war against democracy – whether it has been made under cover or openly – has been led by the people who have publicly declared themselves to be liberals. While making this point, the author paid attention to the role, significance and activity of so-called alternative non-government organizations asking a question regarding them: What exactly is their impact on creation of a “social environment” that favors liberation and development of democratic processes in our surrounding? While arguing that it is exactly the human rights, that have been so strongly insisted on, which are increasingly becoming a powerful political and ideological tool in politics, the author concluded that a real objective and purpose of each democratic order are a stable state, self-conscious people, free individual and a righteous and moral social community.

Key Words: democracy, freedom, liberalism, totalitarianism, human rights, ideology, political manipulation, vassalage, non-government organizations